

امام عسکری(ع) چگونه شیعه را آماده غیبت امام کرد؟ سازوکار «نظام وکالت»

اعضای شبکه وکالت امام عسکری(ع) وظیفه رساندن پیام‌ها، جمع‌آوری وجوهات شرعی، پاسخ به سوالات فقهی و اعتقادی شیعیان و نیز معرفی افراد صالح به عنوان یاران خاص امام را بر عهده داشتند.

اعضای شبکه وکالت امام عسکری(ع) وظیفه رساندن پیام‌ها، جمع‌آوری وجوهات شرعی، پاسخ به سوالات فقهی و اعتقادی شیعیان و نیز معرفی افراد صالح به عنوان یاران خاص امام را بر عهده داشتند.

خبرگزاری مهرگروه، دین و اندیشه- عصمت علی آبادی: امروز هشتم ربیع الثانی سالروز میلاد با سعادت حضرت امام حسن عسکری علیه السلام است. زندگی و سیره امام حسن عسکری علیه السلام در تاریخ تشیع، نمونه‌ای بی‌بدیل از تقوای الهی، تدبیر سیاسی و مدیریت اجتماعی در دشوارترین شرایط است. ایشان در دوران زمامداری خلفای عباسی، که سرکوب و محدودیت بر اهل بیت علیهم السلام به اوج رسیده بود، با هوشمندی و شکیبایی، نه تنها از حریم امامت و جان فرزند گرانقدرشان حضرت مهدی علیه السلام پاسداری کردند، بلکه با ایجاد شبکه ارتباطی منسجم و تبیین آموزه‌های اخلاقی و اعتقادی، مسیر هدایت شیعیان را روشن نگاه داشتند. بررسی این دوره، علاوه بر آشکار ساختن فشارهای سیاسی آن زمان، نشان می‌دهد که چگونه استقامت، ایمان و پایداری به اصول انسانی و الهی، می‌تواند در برابر بزرگ‌ترین چالش‌ها، زمینه ساز حفظ و گسترش مکتب اهل بیت علیهم السلام شود. بر همین اساس برای واکاوی سیره این امام همام با حجت الاسلام حسنلو به گفتگو پرداختیم که حاصل آن در ادامه تقدیم مخاطبان می‌شود:

* با توجه به شرایط سیاسی و امنیتی دوره عباسی، امام حسن عسکری علیه السلام چگونه توانستند از ولادت و حیات حضرت مهدی علیه السلام محافظت کرده و مقدمات دوران غیبت را فراهم سازند؟

امام حسن عسکری علیه السلام، یازدهمین پیشوای شیعیان، در دهم ربیع الثانی سال ۲۳۲ هجری قمری (برابر با حدود سال ۸۴۶ میلادی) در شهر مدینه چشم به جهان گشودند. ایشان تنها فرزند امام هادی علیه السلام، دهمین امام شیعیان، و حضرت حدیثه (س) بودند. دوران کودکی و نوجوانی امام حسن عسکری علیه السلام در مدینه سپری شد، اما به دلیل فشارهای فزاینده حکومت عباسی بر پدر بزرگوارشان، ایشان نیز همانند پدر، در اوایل جوانی مجبور به ترک مدینه و عزیمت به شهر سامرا شدند.

شهر سامرا در آن زمان (دوران حکومت معتصم عباسی) از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. معتصم، خلیفه عباسی، در سال ۲۲۱ هجری قمری دستور به بازسازی و گسترش این شهر داد و آن را به پایتخت حکومت مرکزی تبدیل کرد. سامرا به دلیل موقعیت استراتژیک و حضور گسترده نظامی، به مثابه یک پادگان عظیم اداره می‌شد. نقل شده است که در اوایل تأسیس سامرا، حدود نود هزار نیروی نظامی در آن مستقر بودند. این شهر در دوران متوکل عباسی نیز گسترش یافت و اهمیت نظامی و سیاسی خود را حفظ کرد.

* حکومت عباسی چه شرایطی را برای اهل بیت ایجاد کردند؟

تبعید اجباری امام هادی و امام حسن عسکری علیهما السلام به سامرا، بخشی از سیاست‌های سرکوبگرانه خلفای عباسی برای کنترل و محدود کردن نفوذ اهل بیت علیهم السلام و پیروانشان بود. این شهر، که از آن به «عسکر» (به معنای لشکرگاه) نیز یاد می‌شود، به دلیل حضور نظامیان فراوان، فضایی امنیتی و تحت نظارت شدید داشت. امام حسن عسکری علیه السلام تمامی عمر پربرکت خود را در این شهر، تحت نظر مستقیم مأموران حکومتی سپری کردند. این نظارت به حدی بود که حتی حضور روزانه ایشان در شهر، به خصوص در روزهای دوشنبه و پنجشنبه، توسط مأموران ثبت و ضبط می‌شد تا اطمینان حاصل شود که ایشان از سامرا خارج نشده‌اند. همچنین، بخش کوتاهی از دوران زندگی ایشان در زندان سپری شد که نشان‌دهنده شدت فشارهای سیاسی و امنیتی بر ساحت مقدس ایشان بود.

عمر شریف امام حسن عسکری علیه السلام در مجموع تنها ۲۸ سال بود. ایشان در ۲۶ سالگی (سال ۲۵۴ هجری قمری) پس از شهادت پدر بزرگوارشان، امام هادی علیه السلام، به امامت رسیدند و این مسئولیت خطیر را به عهده گرفتند. دوران امامت ایشان، با وجود کوتاهی، حساس‌ترین و تعیین‌کننده‌ترین مقطع در تاریخ تشیع پس از عصر ائمه پیشین بود. مدت امامت ایشان، با توجه به سن شروع امامت (۲۲ سالگی)، تنها شش سال (از ۲۲ تا ۲۸ سالگی) به طول انجامید و این کوتاه‌ترین دوره امامت در میان ائمه اثنی عشر علیهم السلام محسوب می‌شود.

یک سال پس از رسیدن به مقام امامت، یعنی در سال ۲۵۵ هجری قمری، خداوند متعال به ایشان فرزندی گرانقدر عطا فرمود که همان منجی عالم بشریت، حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف، است. ولادت حضرت مهدی علیه السلام در شرایطی بسیار حساس و مخفیانه صورت گرفت.

امام حسن عسکری علیه السلام آخرین امامی بودند که به صورت آشکار و در میان عموم مردم زندگی کردند و حضور ایشان برای شیعیان قابل رؤیت بود. اما با نزدیک شدن به دوران غیبت امام دوازدهم، فشارهای حکومت بر ایشان و خانواده شان به شدت افزایش یافت. روایات متعددی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه پیشین نقل شده است که از وقوع غیبت برای امام دوازدهم خبر می دادند. بر همین اساس حکومت عباسی با تمام توان سعی در جلوگیری از تولد ایشان، یا در صورت تولد، مانع از بقا و معرفی ایشان به جامعه داشت. به همین دلیل، امام حسن عسکری علیه السلام با نهایت هوشیاری، احتیاط و تدبیر، از حضرت مهدی علیه السلام مراقبت کردند.

*چه کسانی در آن دوره با امام مرتبط بودند؟

تنها افراد بسیار خاص، مورد اعتماد و از یاران نزدیک ایشان، همچون احمد بن اسحاق اشعری قمی و عثمان بن سعید عمری، موفق به دیدار حضرت مهدی علیه السلام و کسب اطمینان از وجود ایشان شدند. این تدابیر برای حفظ جان امام دوازدهم و زمینه سازی برای دوران غیبت صورت می گرفت.

عمر شریف امام حسن عسکری علیه السلام در مجموع تنها ۲۸ سال بود. ایشان در ۲۶ سالگی (سال ۲۵۴ هجری قمری) پس از شهادت پدر بزرگوارشان، امام هادی علیه السلام، به امامت رسیدند و این مسئولیت خطیر را به عهده گرفتند. دوران امامت ایشان، با وجود کوتاهی، حساس ترین و تعیین کننده ترین مقطع در تاریخ تشیع پس از عصر ائمه پیشین بود. مدت امامت ایشان، با توجه به سن شروع امامت (۲۲ سالگی)، تنها شش سال (از ۲۲ تا ۲۸ سالگی) به طول انجامید و این کوتاه ترین دوره امامت در میان ائمه اثنی عشر علیهم السلام محسوب می شود.

یک سال پس از رسیدن به مقام امامت، یعنی در سال ۲۵۵ هجری قمری، خداوند متعال به ایشان فرزندی گرانقدر عطا فرمود که همان منجی عالم بشریت، حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف، است. ولادت حضرت مهدی علیه السلام در شرایطی بسیار حساس و مخفیانه صورت گرفت.

*چگونه شرایط سیاسی و مذهبی دوران عباسی و ظهور فرقه های مختلف اسلامی، ضرورت ایجاد شیوه های نوین ارتباطی توسط امام حسن عسکری علیه السلام را رقم زد؟

خلافت عباسی در این دوره، با چالش های درونی و بیرونی متعددی روبرو بود. ضعف اقتدار مرکزی، ظهور سلسله های نیمه مستقل در مناطق مختلف (مانند طاهریان، صفاریان، سامانیان) و نیز قدرت گرفتن فرقه های مختلف سیاسی و مذهبی، از ویژگی های این دوران بود. حکومت عباسی برای حفظ بقای خود، به سرکوب هرگونه مخالفتی، به خصوص نیروهایی که می توانستند مشروعیت آن را زیر سوال ببرند، شدت می بخشید. اهل بیت علیهم السلام و پیروانشان همواره از اهداف اصلی سرکوب حکومت محسوب می شدند.

با وجود فشارهای حکومت، جامعه شیعی در مناطق مختلف جهان اسلام در حال گسترش و سازماندهی بود. مراکزی از شیعیان در مناطقی همچون اهواز، نیشابور، سیستان، قم، ری، سبزوار و همدان شکل گرفته بود. این پراکندگی جغرافیایی و گستردگی جامعه، نیازمند مدیریتی دقیق، شبکه ای منسجم و ارتباطات مستحکم بود تا تعالیم اهل بیت علیهم السلام حفظ و منتقل شود و شیعیان در راستای اهداف امامت هدایت شوند.

در این دوره، شاهد ظهور و فعالیت فرقه های مختلف اسلامی بودیم که در میان آن ها، فرقه های منشعب از تشیع نیز وجود داشتند. از جمله این فرقه ها می توان به واقفیه (که امامت را پس از امام کاظم علیه السلام متوقف می دانستند)، اسماعیلیه (که امامت را در نسل اسماعیل بن جعفر صادق علیه السلام دنبال می کردند) و زیدیه (که پیروان زید بن علی علیه السلام بودند) اشاره کرد. همچنین، فرقه های دیگری همچون خوارج نیز همچنان در برخی مناطق حضور داشتند. در چنین شرایطی، هدایت و انسجام جامعه شیعه اثنی عشری، که معتقد به امامت یازده امام و انتظار ظهور امام دوازدهم بودند، نیازمند تلاش و هوشمندی ویژه ای بود.

به دلیل سیاست های خصمانه حکومت عباسی، ارتباط مستقیم و آشکار امام حسن عسکری علیه السلام با شیعیان با محدودیت های شدیدی مواجه بود. خلفای عباسی، به ویژه متوکل و فرزندان او، به شدت مراقب فعالیت های ائمه اطهار علیهم

السلام بودند. امامان شیعه تحت نظر شدید مأموران حکومتی زندگی می کردند و از هرگونه رفت و آمد و ارتباط با مردم منع می شدند. حتی زائران و شیعیانی که از شهرهای دور به سامرا می آمدند، به دلیل ترس از سرکوب و بازجویی، جرأت دیدار آشکار با حضرت را نداشتند. این وضعیت، ضرورت اتخاذ شیوه های نوین ارتباطی را برای امام ایجاب می کرد.

در چنین شرایط دشواری، امام حسن عسکری علیه السلام با درایت و دوراندیشی، شبکه ارتباطی خود را از طریق «نظام وکالت» سازماندهی فرمودند. این نظام، مبتنی بر استفاده از افراد موثق و مورد اعتماد (وکلا) بود که در مناطق مختلف حضور داشتند و وظیفه رساندن پیام ها، جمع آوری وجوهات شرعی، پاسخ به سوالات فقهی و اعتقادی شیعیان و نیز معرفی افراد صالح به عنوان یاران خاص امام را بر عهده داشتند. امام از طریق این وکلا، پیام های حکیمانه و آموزه های خود را به مناطق دوردست ارسال می کردند و امور شیعیان را با نهایت دقت و احتیاط پیگیری می نمودند. این نظام وکالت، شاکله اصلی ارتباط شیعیان با امام در دوران غیبت صغری را نیز تشکیل داد.

* بر اساس فرمایشات امام حسن عسکری علیه السلام، چه ویژگی هایی یک فرد را به شیعه حقیقی امیرالمؤمنین علیه السلام تبدیل می کند و این ویژگی ها چه نقشی در انسجام و سربلندی جامعه اسلامی دارند؟

امام حسن عسکری علیه السلام، در طول دوران کوتاه امامت خود، با وجود تمام محدودیت ها، با بیان احادیث و روایات ارزشمند، به هدایت و تربیت شیعیان پرداختند. آموزه های ایشان، که غالباً در قالب توصیه های اخلاقی و معنوی بیان می شد، راهنمای مؤمنان در زندگی فردی و اجتماعی بود.

یکی از مشهورترین و گرانبهاترین فرمایشات امام حسن عسکری علیه السلام، روایتی است که در آن، ویژگی های شیعیان حقیقی امیرالمؤمنین علی علیه السلام را برمی شمارند. این روایت که در منابع معتبر روایی ذکر شده است، معیارهایی روشن برای شناخت پیروان واقعی آن حضرت ارائه می دهد و می فرماید آنان کسانی اند که دیگران را بر خود مقدم می دارند، حتی اگر خودشان نیازمند و تهی دست باشند. این ویژگی، اوج ایثار و فداکاری است. شیعه واقعی کسی است که در مواقع سختی و نیاز، به جای اندیشیدن به خود، به فکر رفع نیاز دیگران باشد و منافع شخصی را فدای منافع جمعی یا رفاه هم نوعان نماید. این خصلت، انعکاس صفات والای حضرت علی علیه السلام است که در طول زندگی خود، همواره مؤمنان را به این فضیلت والا توصیه می کردند.

همچنین فرمودند آنان از خداوند عزوجل پروا می کنند، و در راه اطاعت او گام برمی دارند، به آنچه نزد اوست رغبت می کنند، و از ناخشنودی او دوری می جویند. این بخش از حدیث، بر محور اصلی دینداری یعنی تقوای الهی تأکید دارد. شیعه واقعی، کسی است که در تمام اعمال و رفتار خود، رضایت پروردگار را ملاک قرار می دهد. به واجبات عمل کرده و از محرمات دوری می جوید. اهمیت دادن به عبادات جمعی مانند نماز جماعت و نماز جمعه، که نشان دهنده حضور فعال در جامعه و تبعیت از احکام الهی است، نیز از مصادیق این ویژگی محسوب می شود.

و نیز آنان از پدرشان (علی علیه السلام) پیروی می کنند، و برادران (دینی) خود را گرامی می دارند. این بند، بر لزوم سرمشق قرار دادن سیره عملی حضرت علی علیه السلام در برخورد با دیگران، به ویژه مؤمنان، تأکید دارد. اکرام و احترام به مؤمنان، تکریم جایگاه آنان در نزد خداوند و پرهیز از هرگونه اهانت یا تحقیر نسبت به ایشان، از صفات برجسته شیعیان واقعی است.

دیگر می فرمایند زینت ما باشید و کاری نکنید که باعث بدبینی مردم به ما شود. این جمله قصار، یکی از کلیدی ترین آموزه های اخلاقی امام حسن عسکری علیه السلام است. ایشان همواره تأکید داشتند که رفتار و کردار شیعیان باید به گونه ای باشد که موجب سربلندی و عزت اهل بیت علیهم السلام گردد، نه مایه شرمساری و بدنامی ایشان. یعنی اعمال نیک و پسندیده شیعیان، تبلیغ عملی برای مکتب اهل بیت علیهم السلام محسوب می شود و اعمال ناپسند، تصویری منفی از این خاندان مقدس را در اذهان مردم ایجاد می کند.

امام حسن عسکری علیه السلام همچنین به تفاوت میان «محب» (دوستدار) و «شیعه» اشاره فرمودند. ایشان بیان داشتند که ممکن است فردی به ظاهر محبت اهل بیت علیهم السلام را داشته باشد و به زبان، ادعای دوستی ایشان را مطرح کند، اما تا زمانی که دستورات و تعالیم آنان را در عمل به کار نبرد و در زندگی خود به آن ها پایبند نباشد، نمی توان او را «شیعه» واقعی تلقی کرد. شیعه بودن، صرفاً یک احساس قلبی یا ابراز محبت زبانی نیست، بلکه تبعیت عملی از سیره و دستورات اهل بیت علیهم السلام است.